

Stakeholderbijeenkomst STRONG 15-09-2017

Organisatoren/sprekers: Astrid Slegers, Douwe Jonkers, Henk van den Berg, Peter Salverda, Corné Nijburg

Notulisten: Mark in 't Veld, Eefje van Empel

Aanwezigen: Arno Peekel, John de Ruiter, Rob Eijnsink, Jos Mol, Maartje van Dijk, Peter Kouwenhoven, Annemarieke Verbout, Willem Hendriks, Kristel Aalbers, Ron Nap, Thijs Warnier, René Smolders, Roy Tummers, Frank Schoof, Ewoud van den Berg, Mirjam Post, Ab-Jan Jacobse, Peter van Mullekom, Arne Alphenaar, Tommy Bolleboom, Pui Mee Chan, Mara van Eck van der Sluijs, Paul Oude Boerrigter, Joep van der Wee, Jan van Hagen, Daan Henkens, Marco Vergeer, Frank Agterberg, Jos Verheul, Nicole Hardon

Welkom, Astrid Slegers

Het doel van de ochtend is elkaar bij te praten over het Uitvoeringsprogramma (UP) van STRONG en de samenvoeging daarvan met het Uitvoeringsprogramma Convenant Bodem en Ondergrond tot één gezamenlijk Uitvoeringsprogramma Bodem en Ondergrond. Sinds de vorige bijeenkomst in 2016 hebben de programmaleiders van het UP STRONG (Douwe Jonkers (I&M), Henk van den Berg (gemeenten) en Astrid Slegers (provincies) en de programmamanager van het UP Convenant Bodem en Ondergrond (Corné Nijburg) gewerkt aan een strategisch programma voor het UP STRONG en de vervlechting daarvan met het UP Bodem en Ondergrond. In het eerste deel van de ochtend is met een drietal presentaties de stand van zaken toegelicht. In het tweede deel van de ochtend, tijdens de sessies, zijn voor zes thema's verkenningen gepresenteerd en is getoetst of we met die verkenningen op de goede weg zijn (wat zijn de thematische opgaven, sluit het aan op de behoefte van de praktijk, wat moeten we extra doen).

Aan het begin van de bijeenkomst is een rondje gemaakt met de vraag hoe de aanwezigen hun rol zien bij de vraag hoe bodem en ondergrond bijdragen kunnen leveren aan maatschappelijke opgaven. Eén van de aanwezigen beschouwt zich als koploper, negen aanwezigen beschouwen zich als verbinder en vier mensen beschouwen zich als kantelaar. Er zijn een aantal mensen die zich zowel als koploper als kantelaar beschouwen, er zijn echter ook mensen die zichzelf bij geen enkele categorie indelen.

Strategie en Jaarwerkplan, Douwe Jonkers

De uitvoeringsprogramma's van het Convenant Bodem en Ondergrond en STRONG zijn recent samengevoegd tot één uitvoeringsprogramma Bodem en Ondergrond. Om dit uitvoeringsprogramma te laten slagen is er veel input en betrokkenheid vanuit de convenantpartijen en andere partijen nodig. Daarbij zullen we kritisch moeten kijken of we de juiste (ondersteunende) activiteiten doen waar de convenantpartijen behoefte aan hebben. De vraag die de organisatoren van deze bijeenkomst graag beantwoord zien is "zijn we op de juiste weg" (zeker in relatie tot de komende Omgevingswet) en hoe kunnen we bepaalde onderdelen concreter gaan maken en toespitsen op de behoeften van verschillende partijen.

In het eerste deel van de presentatie is de scope en de inhoud van het uitvoeringsprogramma toegelicht. Rijk, decentrale overheden en het bedrijfsleven staan gezamenlijk voor de taak om de doelen van de convenanten te realiseren en uitvoering te geven aan concrete activiteiten die daaraan bijdragen. In het licht van de Omgevingswet en decentralisatie van taken en bevoegdheden ligt de nadruk op de vraag hoe partijen daarbij ondersteund willen worden vanuit het UP.

Centraal staat het schema waarin op verschillende niveaus de doelen en acties vanuit het UP zijn toegelicht. Om hier vanuit de Stuurgroep Ondergrond, Bodem en Grondwater (SG OB&G) goed op te kunnen sturen is het gewenst dat de convenantpartijen hun specifieke doelen en opgaven zo concreet mogelijk benoemen. Voor het Rijk gaat het bij veel onderwerpen om de vraag hoe zij haar systeemverantwoordelijkheid en regierol ziet wanneer taken en bevoegdheden bij decentrale overheden en marktpartijen zijn neergelegd. Hoe maken partijen gezamenlijk werk van opgaven waarvoor geen eenduidige probleemeigenaar aan te wijzen is?

Het tweede deel van de presentatie richt zich op de verkenningen die voor zes thematische onderwerpen zijn uitgevoerd. De verkenningen zijn uitgevoerd in het kader van het uitvoeringsprogramma en bedoeld om alle convenantpartijen te inspireren om er - daar waar zij dit nodig en wenselijk vinden - samen met anderen verder werk van de te maken. De verkenners zijn gevraagd op persoonlijke titel en vanuit hun eigen deskundigheid. Het resultaat is bedoeld als basis voor een (open) gesprek met alle partijen die zich bij het thema betrokken voelen. Deze verkenningen staan centraal in de deelsessie die later op de ochtend zijn gehouden.

Ook is er kort stilgestaan bij de drie aanbestedingstrajecten die in het kader van het UP kennistraject worden uitgevoerd en de mogelijkheden die er zijn om dit te verbinden met het verder uitwerking geven aan de thematische opgaven. Wanneer zich ontwikkelingen voordoen binnen dit kennistraject zullen de aanwezigen hiervan op de hoogte worden gesteld.

Discussie na afloop:

Het woord verkenning is met regelmaat gebruikt tijdens de presentatie, dit wekt de suggestie dat er nog niet voldoende wordt doorgepakt. Met alleen een verkenning dreigen er geen concrete stappen te worden gemaakt, terwijl dit voor bepaalde thema's (bijvoorbeeld Geothermie) dringend gewenst is. Douwe geeft aan dat er tussen de 6 thema's grote verschillen bestaan als het gaat om waar we in de beleidscyclus zitten. Waar bijvoorbeeld met betrekking tot geothermie sprake is van een reeks aan concrete activiteiten die gekoppeld zijn aan een (op dit moment nog concept) Verbeterplan Geothermie, is het bij een thema als 'kabels en leidingen' nog zoeken naar het concretiseren van de verschillende opgaven om vervolgens te kunnen komen tot concrete acties. Voor veel thema's geldt daarbij dat het verstandig is om eerst goed in beeld te brengen wat al loopt en waar opgaven belegd zijn alvorens met voorstellen te komen voor vervolgacties en door wie die het beste kunnen worden opgepakt. De verkenningen pogen dit op tafel te brengen.

Een andere vraag had betrekking op de "stip op de horizon": waar willen we uiteindelijk naar toe? Het is van groot belang dat we als convenantpartijen op de verschillende thema's tot samenhangende visies komen die worden opgenomen in de Nationale OmgevingsVisie (NOVI) en provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies. Deze moeten gaan dienen als koers voor het uitvoeringsprogramma.

Daarnaast is van belang hoe het uitvoeringsprogramma bodem en ondergrond zich verhoudt tot andere (Rijksbrede) programma's zoals bijvoorbeeld Circulaire Economie (CE) de deltaprogramma's zoetwatervoorziening en ruimtelijke adaptatie en de energietransitie.

Een meer filosofische vraag vanuit de aanwezigen betrof wie de 'stem' van de bodem vertolkt. Deze dreigt volgens een aantal aanwezigen niet voldoende meegenomen te worden, waardoor het behoud en herstel van de bodem (lange termijn) onvoldoende in het programma tot uiting zou kunnen komen. De huidige gedachte is dat stakeholders die participeren in het programma vanuit hun belang de stem van de bodem vertolken en vertalen naar de gewenste balans tussen het beschermen, herstellen en het gebruik van bodem en ondergrond. Aangezien behoud van dat gebruik/functie op de lange termijn voor hen van groot belang is, mag verwacht worden dat langs die weg de 'stem' van de bodem meegenomen zal worden binnen de verschillende thema's. Mocht dit straks toch niet zo blijken te zijn dan kan worden overwogen een aparte "stakeholder" te benoemen met het oog op behoud en herstel van de kwaliteit van de bodem over de lange termijn.

Omgevingsvisie Decentrale Overheden, Henk van den Berg

De boodschap van deze presentatie is overgebracht middels een casus en rollenspel. Uit deze casus blijkt hoe groot de rol van de omgevingsvisie is. De casus luidde als volgt: Een CEO van een bierbrouwerij had in samenspraak met een gedeputeerde van Utrecht een plan bedacht om in de bossen van Zeist een nieuwe fabriek te bouwen om daar ex-alcoholverslaafden een werkplek te geven. Vervolgens ging de CEO naar de gemeente om zijn plan goed te laten keuren waarbij twee scenario's de revue zijn gepasseerd. In beide opties is er een omgevingsvisie opgesteld in afstemming met burgers en andere belanghebbenden binnen de gemeente. Bij scenario 1 is in de omgevingsvisie opgenomen dat de goede kwaliteit grondwater onder de bossen van Zeist kan worden ingezet voor economische ontwikkelingen, bij scenario 2 is in de omgevingsvisie slechts aandacht besteed aan het woongenot van de inwoners van Zeist en het behoud van bomen. In beide scenario's is sprake van een actiegroep die zich verzet tegen de komst van de brouwerij. Bij scenario 1 kan de wethouder de komst van de brouwerij met de omgevingsvisie in de hand goed motiveren en verdedigen en kan de CEO zijn plan uitvoeren, ondanks het protest. Bij scenario 2 kan de wethouder op basis van de omgevingsvisie niet anders doen dan de actiegroep gelijk geven en kan het plan niet doorgaan.

Kortom de boodschap van deze presentatie was dat de omgevingsvisie met veel zorgvuldigheid dient te worden opgesteld in samenwerking met de betrokken partijen en dat het verstandig is om de waarde van de bodem en ondergrond expliciet te benoemen. Leg op basis van dit inzicht samen vast (participatie traject) waar je voor bent. Een mondige samenleving kan niet alleen maar overal tegen zijn. Naast een lokaal belang speelt echter ook een overstijgend belang. Enerzijds omdat de waarde van bodem en ondergrond de gemeentegrenzen overschrijden maar ook omdat plannen van grote bedrijven vaak grenzen overstijgend zijn. Hier ligt een bestuurlijk opgave die niet eenvoudig is en die samenwerking vereist.

Discussie na afloop:

Het verhaal, zoals hierboven geschetst, sprak voor zich. Er was daarom geen discussie na afloop, maar een aanvulling op de presentatie vanuit de praktijk. Jos Mol (gemeente Enschede) is samen met 14 gemeenten bezig een visie over de ondergrond op te stellen, om zo ook over de grenzen te kunnen kijken en gezamenlijk afwegingen en keuzes te maken. Het tempo waarin deze visie wordt opgesteld (en of deze er überhaupt komt) wordt echter bepaald door de verschillende gemeenten.

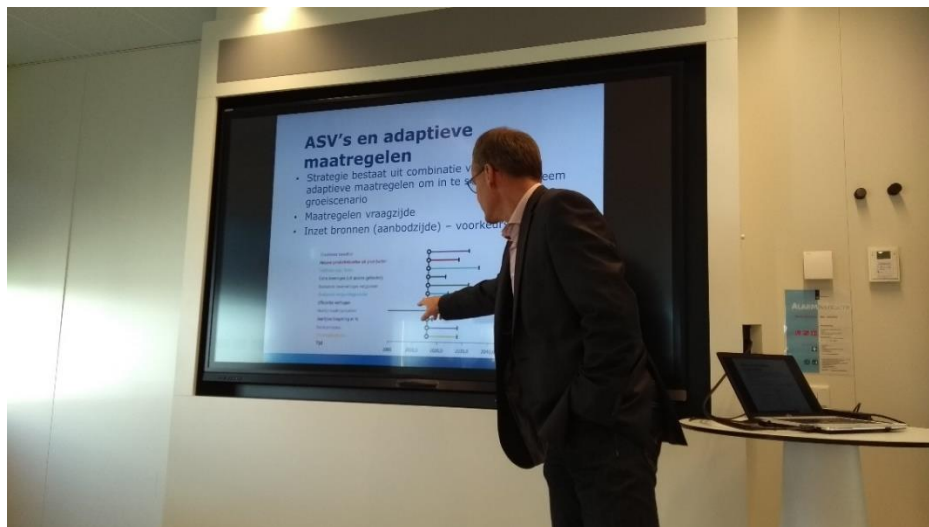
Aanvullende strategische voorwaarden(ASV), Peter Salverda

Peter Salverda lichtte vervolgens het traject toe over het aanwijzen van strategische grondwatervoorraden voor de drinkwatervoorziening toe, een actie uit de realisatieparagraaf van de Structuurvisie Ondergrond. Dit traject wordt door provincies en drinkwaterbedrijven vanuit IPO en VEWIN getrokken. Er zijn drie aanleidingen voor het aanwijzen van aanvullende strategische grondwatervoorraden (ASV): de toenemende vraag naar water, de steeds drukker wordende ondergrond en discussies over het gewenste beschermingsbeleid. Op dit moment zit het ASV traject in de verkennende fase. Na de verkennende fase volgen de analyse fase, de strategieën fase en de besluitvormingsfase. Het gehele traject is naar verwachting klaar in 2019. De resultaten van fase 1 worden eind van dit jaar verwacht en geven inzicht in de stand van zaken, de feitenkennis en de kennisleemten.

Het doel van een ASV is om de drinkwatervoorziening op de lange termijn te waarborgen. De uitgangspunten van ASV zijn vastgesteld door IPO en VEWIN, maar de invulling van de ASV moet worden vastgesteld door de verschillende provincies. Sommige provincies zijn al een stuk verder dan andere provincies, doordat ze in het verleden al strategische voorwaarden hadden vastgesteld, zoals in Limburg, Overijssel en Utrecht. In provincies waar dit nog niet is gedaan, zoals Gelderland en Noord-Brabant, zal de procedure om de ASV vast te stellen langer duren.

Hoe de ASV's precies worden vormgegeven is afhankelijk van de situatie. Als input voor de berekeningen dient het STOOM scenario uit het Delta programma. Dit scenario gaat uit van een verwachte watergroei van 30% in 2040. Maar hierin zijn natuurlijk regionale verschillen aan te wijzen. De Randstad zal een grotere groei verwachten, dan krimpregio's. Ook de vraag hoe de claims op de ondergrond vanuit energie (geothermie, WKO) en grondwater gecombineerd kunnen gaan worden, vergt een regionale uitwerking. Om te zorgen dat er tussen deze twee disciplines geen conflicten ontstaan in de ondergrond, is voorkantsturing van essentieel belang. Daarnaast moet er worden nagedacht over een adaptieve aanpak: waar zitten de knoppen en knikpunten, wanneer verwacht je een voorraad daadwerkelijk te gebruiken, welke andere bronnen staan er dan nog ter beschikking en wat is er nog mogelijk op het gebied van waterbesparing.

Op dit moment wordt er door alle provincies gewerkt aan het ASV-traject en worden de eerste interprovinciale gesprekken gevoerd. De uitdaging hierbij is: hoe maak je een eenduidig landelijk beeld met de noodzakelijke ruimte voor regionale verschillen en mogelijkheden?

Discussie na afloop:

Het was na afloop van de presentatie nog niet helemaal duidelijk of er in de strategie vanuit werd gegaan dat we in 2040 nog steeds voor alle toepassingen drinkwater gebruiken of dat voor een deel van de watervraag ook andere bronnen ingezet kunnen worden. De 30% toename is inderdaad gebaseerd op volledig gebruik van drinkwater voor alle toepassingen. Ook omtrent de winning van het water waren vragen. Het type water dat wordt gebruikt voor drinkwaterbereiding (grondwater, oppervlaktewater) en de plek waar wordt gewonnen worden beiden meegenomen in het traject. Op grond van de Beleidsnota Drinkwater gaat een voorkeur uit naar het gebruik van grondwater.

Een andere vraag betrof de te verwachten resultaten van de eerste fase eind dit jaar. Zoals aangegeven worden de resultaten van de verkenning verwacht die de uitgangssituatie zullen laten zien en zullen helpen bij het vormgeven van de vraag in 2040. Anderen waren bezorgd of de invloed van waterwinning op het landgebruik voldoende wordt meegenomen. De invloed op het landgebruik zal echter altijd worden meegenomen tijdens de maatschappelijke optimalisatie.

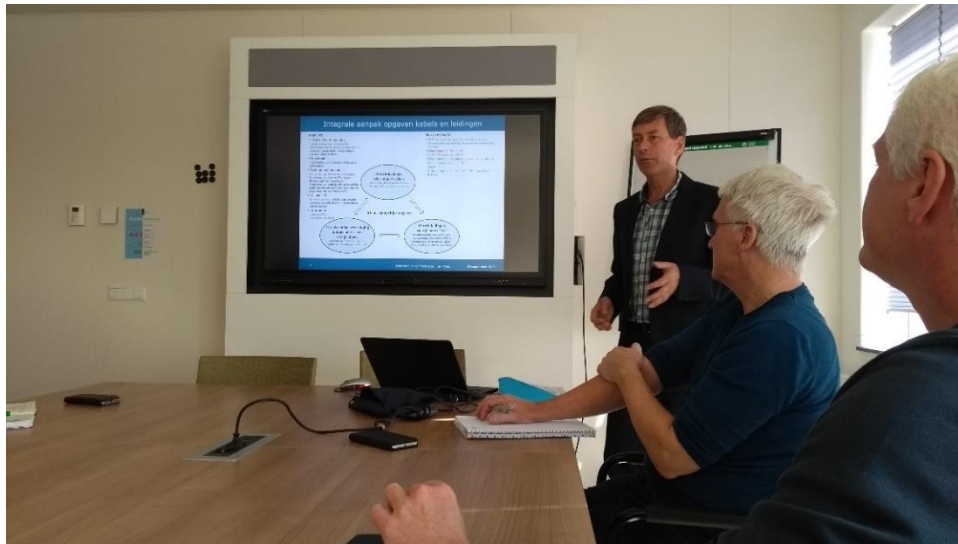
Sessies

Algemeen

Het tweede deel van de ochtend zijn een zestal thema's besproken aan de hand van de gemaakte verkenningen. Deze thema's betreffen de maatschappelijke opgaven uit het programma Bodem en Ondergrond: Kabels en Leidingen, Geothermie, Landbouw, Grondwater, Geothermie en Bodemenergie.

In elke sessie is eerst een presentatie gegeven van de stand van zaken en uitkomsten van de verkenningen. Vervolgens is men in de sessies met elkaar in gesprek gegaan over de verkenning aan de hand van de volgende vragen:

- Is de analyse herkenbaar?
- Zijn de opgaven voldoende belegd of is er nog sprake van opgaven die we zouden moeten oppakken?
- Welke stakeholders willen meedoen met het vervolg? Wie zijn nog onvoldoende aangehaakt?

Kabels en leidingen

De verkenning zit nog in een beginfase. Aan de hand van een opgave- en stakeholderanalyse geeft Peter Kouwenhoven in de inleidende presentatie zijn eigen oriëntatie weer op het gebied van kabels en leidingen.

De problematiek is na brieven van VEWIN en GPKL op de agenda bij IenM beland. Kabels en leidingen vragen om een integrale aanpak die vooral op decentraal niveau zal moeten worden ingevuld. De ontwikkeling van kabels en leidingen wordt naar de toekomst toe beïnvloed door 3 ontwikkelingen, namelijk: toenemende vraag naar glasvezel, de energietransitie en de grootschalige vervangingsopgave. De aanwezigen bij deze sessie missen in deze analyse de toenemende verdichting in steden en verwachten juist dat dit onderwerp de grootste invloed gaat hebben op de opgave voor kabels en leidingen.

Daarna zijn door Peter een aantal hoofdrichtingen aangegeven waarlangs gedacht kan worden. Stilgestaan is bij de relatie van de problematiek van kabels en leidingen met de kwaliteit van de fysieke leefomgeving, wet- en regelgeving, financiën, informatie en governance. Aanvullend hierop zijn aanknopingspunten met verschillende dossiers binnen de ministeries (EZ, IenM, BZK) genoemd. Dit werd door een aantal aanwezigen echter als te complex te zien. De suggestie was om een abstractieniveau hoger te kijken en de belangrijkste vragen, die behandeld moeten worden, eruit te halen. De complexiteit is een probleem op zich, het moet simpeler worden.

Het concept Rotterdam Next-City is aangehaald om te laten zien hoe het verschil tussen de snel veranderende samenleving en trage systemen in de ondergrond, voor problemen kunnen zorgen. Er werd hardop afgevraagd waarom je zou investeren in iets met een levensduur van 100 jaar terwijl de vraag over 1 jaar compleet anders kan zijn.

Daarnaast is het de vraag hoe alle individuele acties van netbeheerders gecombineerd en geoptimaliseerd zouden kunnen worden op de lange termijn en vroeg men zich af of het wel in een landelijk beleid gevangen kon worden. Het landelijk gebied is immers compleet anders dan het stedelijk gebied.

Tot slot is geconcludeerd dat het vraagstuk een stuk strategischer is dan het lijkt omdat het nauw samenhangt met ons beeld over de toekomstige samenleving. De suggestie wordt gedaan om mensen van de universiteit te vragen om het strategisch niveau van dit vraagstuk te helpen bepalen en een aantal scenario's te ontwikkelen om te helpen vooruit te kijken.

Geothermie

Er zijn veel stakeholders en er lopen al veel initiatieven. Als het gaat om de energietransitie dan ligt het primaat bij het Ministerie van EZ. Wat zijn de opgaven?

- Ambitie: versnellen van de toepassing van geothermie
- Er is onvoldoende kennis om verantwoorde beslissingen te kunnen nemen,
- Inzicht in (milieu)risico's. Rapport Staatstoezicht op de mijnen: Wel voldoende inzicht, maar dit inzicht wordt nog te weinig toegepast/gebruikt
- Duiden wat is de relatie met warmtenetten en van de samenhang met energietransitie
- Ingrepen in de diepe ondergrond zijn kostbaar, je kunt je geen missers veroorloven, dat maakt organisaties voorzichtig
- Door de veelheid aan belangen en relaties met andere maatschappelijke opgaven is de governance complex

Er loopt al heel veel: energieagenda's, greendeals, verschillende netwerken, NOVI. Tijdens een door EZ/TNO op 13/9 georganiseerde stakeholdersbijeenkomst over geothermie met ca. 100 deelnemers bleek dat er veel enthousiasme is over de kansen van geothermie en veel partijen die een rol willen pakken. Uiteindelijk is het een belangrijk politiek vraagstuk op regionaal en nationaal niveau. Zorg dat je acties daaraan bijdragen. Advies is maak geen nieuwe netwerken maar benut bestaande netwerken en leg waar nodig extra verbindingen, bv zoals met ASV's. Omgevingsmanagement en communicatie als opgave opnemen in de verkenning. Het gaat om de juiste cijfers en feiten en met elkaar de dialoog te voeren over de conclusies. Hier wordt ook een grotere rol voor gemeenten gezien (eerste loket richting burgers).

Wat kunnen we oppakken:

- Sluit aan op verbeterplan Geothermie samen met EZ. Proefboringen voor diepe ondergrond (ultradiep: 4 km). Voor minder diepe proeven (2 km) kunnen we gebruikmaken van kennis en ervaring vanuit gas en oliewinning. Vraag en aanbod op elkaar laten aansluiten.
- Zorg voor goede haakjes met andere trajecten bv energie transitie; geothermie vraagt een gezamenlijke framing binnen het totaal van maatschappelijke afwegingen.
- Zorg dat de kennis op niveau komt, werk aan kennisontwikkeling, maak bestaande kennis toegankelijk. Er is veel kennis aanwezig bij bedrijfsleven.

Waar kun je als UP een meerwaarde leveren:

- Leg verbanden tussen meerdere verkenningen. Grondwater is het verbindende thema, dus de bodem- en watersysteembenadering kan helpen bij andere strategische keuzes/innovatieve oplossingen voor drinkwater (bv uit beeksystemen waardoor er meer ruimte voor geothermie wordt gecreëerd). Deze integrale blik kan ook als voeding voor discussie binnen Platform Geothermie worden ingebracht (communicatie en verbinding).
- Benutten van informatie en (tussenresultaten) uit traject EZ voor integrale beeldvorming en doorvertaling naar ondergronds ruimtegebruik (inhoudelijk).

- Stimuleer dat afweging van geothermie onderdeel wordt van het proces omgevingswet/visies en borg dat burgers in dat gesprek mee doen (proces en communicatie).
- Werk aan 1 gezamenlijk verhaal nationaal – regionaal – lokaal en breng dat gezamenlijk naar buiten. Maak een verbinding tussen de inhoudelijke feiten en cijfers en het proces van burgerinitiatief (dialogo met het publiek).
- Zorg dat je niet overal opnieuw het wiel moet uitvinden, maar pas ook op om de maatschappelijke afweging van buiten te beïnvloeden (kennisdeling).
- Veel initiatieven komen vanuit overheden. De energie-collega's willen snelheid maken. Hoe zorg je vanuit de afdeling bodem en ondergrond voor die integrale aandacht bij die collega's (communicatie).
- Hoe voorkom je dat de harde schreeuwers met de winst aan de haal gaan. Wie bewaakt het maatschappelijke belang op boven regionaal niveau. Welke borging hebben we daarvoor in het governance?
- Wie heeft de regie op dit proces van de energietransitie? UP heeft een faciliterende rol in het leggen van de verbinding. Maar wie hakt de knopen door (centraal of decentraal)? Maak een goede analyse van het governance systeem en waar welke kennis nodig is voor het maken van de afwegingen.

Landbouw

De verkenning is uitgevoerd door verkenneren in samenwerking met het gremium Bewust Bodemgebruik en gesprekken met vele partijen en stakeholders. De verkenning van dit jaar is daarmee een vervolg op een langer lopend traject. De aanleiding voor het opnemen van landbouw is de toenemende aandacht voor duurzaam bodembeheer binnen deze sector. Volgens velen loopt de huidige wijze van ondernemen (gericht op het willen blijven verbeteren van efficiënte benutting van meststoffen en bestrijdingsmiddelen, hogere productie en schaalvergroting) tegen grenzen aan. Het boerenbedrijf heeft economische grenzen, er is steeds meer sprake van uitputting van de bodem en de omgeving (water, lucht, geur etc.) verbetert maar heel langzaam. Er lijkt een brede omslag nodig om een manier van ondernemen te vinden die ook naar de toekomst toe mogelijk en 'vol houdbaar' is. Deze omslag zou gerealiseerd moeten worden op basis van een gezamenlijke visie en regionale uitwerkingen waarbij verbinding wordt gelegd met andere maatschappelijke opgaven.

De deelnemers van deze sessie vragen zich af of je moet sturen op aanbod, vraag of beide. De boer voelt zich klem zitten, maar weet dat het anders moet en wil dit ook, omdat ze de omgeving nodig hebben. Anderen benadrukken het belang van een gedegen onderbouwing, om zo verschillende partijen mee te krijgen in de omslag. Daarnaast gaat het niet alleen om de boer, maar ook om alle partijen om de boer heen.

Op dit moment werken de watersector en de agrarische sector al deels samen om het organisch stofgehalte in de bodem te verhogen. Daar waar boeren bij deze samenwerking tegen grenzen aan lopen, proberen drinkwaterbedrijven die op te heffen middels financiële prikkels. Andere aanwezigen zien de oplossing echter niet in het aangaan van samenwerkingen, maar benadrukken dat de bedrijfsvoering drastisch moet veranderen. Zowel de consumptie als productie van vlees zouden moeten afnemen. Een ander consumptiemodel, productiepatroon en financieringsmodel zijn nodig.

Grondwater

De verkenning heeft plaatsgevonden in drie fasen, namelijk: het bestuderen van verschillende bestaande rapporten, de opgestelde probleemanalyse toetsen aan de hand van interviews en het opstellen van een eindrapport met aanbevelingen. Uit deze verkenning kwamen drie belangrijke aandachtspunten naar voren:

- *samenwerken*, in de praktijk wordt nu al samengewerkt, maar dit kan worden verbeterd door onderlinge rollen te verduidelijken (bijvoorbeeld door een bestuurlijk arrangement) en een grondwaterloket te openen.
- *verbinden*: er zou er een grondwaterparagraaf moeten worden opgenomen in de omgevingsvisie om zo verschillende onderwerpen aan elkaar te verbinden.
- *kennis*: er zou een kennis coördinatiepunt moeten worden opgesteld om de benodigde kennis te bieden.

De aanwezigen vonden de aanpak zoals beschreven echter veel te sectoraal. Elk thema of beleidsdossier wil wel een eigen paragraaf of eigen loket, maar dan verdwijnt het "integrale" idee van de omgevingswet. Er moet geen apart hoofdstuk voor grondwater worden opgenomen in de omgevingsvisie, maar grondwater moet worden meegenomen in andere hoofdstukken. Grondwater verbindt immers veel opgaven.

Kennis moet uiteraard wel beschikbaar gesteld worden, maar het organiseren van een grondwaterloket dient achter de schermen plaatst te vinden, bijvoorbeeld achter de deur van een breder omgevingsloket. Initiatiefnemers en burgers moeten slechts naar één loket kunnen stappen met hun vraag.

Daarnaast ontstond er een discussie over de bestuurlijke arrangementen en de verduidelijking van de rol van waterschappen en gemeenten. Dit speelt voornamelijk op het gebied van waterkwaliteit en veiligheid en vraagt om een regionale uitwerking. Problemen op het gebied van veiligheid en kwaliteit kunnen alleen voorkomen worden wanneer er goede afspraken gemaakt worden over de samenwerking tussen de partijen, zodat de verantwoordelijkheden per situatie duidelijk zijn. Wegnemen van onduidelijkheden is altijd goed. Verplichten tot samenwerking werkt echter niet. De urgentie moet door de partijen gevoeld worden.

Het Rijk heeft een systeemverantwoordelijkheid maar nog niet duidelijk is wat dat precies inhoudt. Volgens de aanwezigen hoort het veiligstellen van de drinkwatervoorziening daar in ieder geval bij. Daarnaast zou het Rijk een regierol moeten nemen bij de aanpak van “nieuwe stoffen”.

Bodemdaling

De verkenning is uitgevoerd door rapporten te bestuderen, te overleggen met stakeholders en door ervaringskennis te gebruiken. Bodemdaling zal de komende jaren nog doorzetten waardoor wij nog verder onder de zeespiegel belanden. Deze bodemdaling ontstaat door natuurlijke processen, maar ook door belasting en bebouwing van de grond en wordt mogelijk versterkt door de klimaatverandering. Bodemdaling moet urgent worden aangepakt omdat het een maatschappelijk vraagstuk betreft dat zowel invloed heeft op de economie als wel op de leefbaarheid en het landschap in Nederland. De speerpunten in de aanpak van bodemdaling richten zich op kennis, samenwerking en verbinding. Dit vraagt om een nationale samenhangende aanpak waarin een samenhangende visie en strategie wordt opgesteld en waarbij de kennisontwikkeling en kennisdoorwerking worden versterkt.

Een aantal aspecten werden besproken na afloop van de presentatie. Op dit moment lijkt de agendering bij gemeenten gelukt, maar blijft het Rijk achter. Vanuit het Rijk is meer actie nodig. Daarnaast is er meer scenario en gebiedsgericht onderzoek nodig om weloverwogen bestuurlijke keuzes te kunnen maken. Een andere aanvulling op de presentatie is dat er nog een vertaalslag gemaakt moet worden, zodat inzichten ook voor leken begrijpelijk worden. Technische inzichten zouden begrijpelijker gemaakt moeten worden.

Bodemenergie

Verkenning van bodemenergie heeft een wat ander karakter dan de andere verkenningen omdat al veel bekend is. De evaluatie van de regelgeving voor bodemenergiesystemen heeft diverse acties opgeleverd die al op de rails staan en door diverse partijen worden getrokken. De focus binnen bodemenergie ligt binnen twee sporen, namelijk: het stimuleren van bodemenergie en het beschermen van de bodem. Om dit te realiseren moet de regelgeving worden aangepast, moet het energierendement worden verbeterd en moet er worden gewerkt aan kennisontwikkeling en informatieoverdracht. Bodemenergie moet nu in een bredere context van de energietransitie geplaatst worden.

Tijdens de discussie zijn er verschillende voorstellen gedaan:

- Benut de ervaringen voor certificering bij bodemsanering voor certificering bodemenergie.
- Kennisinfrastructuur versterken.
- Overheid moet de kwaliteitscontrole verbeteren.
- Betrekken van EZ, behoefte aan een afwegingskader voor hernieuwbare energie in transitiepaden.
- Aandacht voor bodemenergie in gemeentelijke omgevingsplannen.

Afsluiting, Corné Nijburg

We kijken terug op een geslaagde ochtend waar veel op tafel is gekomen en veel opgehaald. Een veelgehoorde reactie was dat de bijeenkomst veel te kort was. Deze bijeenkomst zal dan ook zeker een vervolg krijgen. De groep (in dezelfde samenstelling of opgedeeld in groepen) komt zeker weer bij elkaar zodra daar behoefte aan is. Dit wordt verder uitgewerkt. De eerste gedachte is om de komende tijd vaker bij elkaar te komen dan de afgelopen tijd (d.w.z. vaker dan eens per jaar). Het gesprek is met deze bijeenkomst geopend maar zeker nog niet afgesloten. Het UP gaat in ieder geval verder werken aan het leggen van verbindingen tussen de verschillende onderwerpen maar ook met de vele processen die “buiten het UP” al spelen. Daarnaast hebben we tijdens de sessie gemerkt dat er nog veel inhoudelijk werk moet gebeuren (bijv. ontwikkelen systeemkennis), datgene wat we bedenken moet immers uitvoerbaar zijn in de praktijk. Vanuit governance is duidelijk dat de vraag ‘wie is verantwoordelijk voor wat’ een hoge prioriteit dient te krijgen. Het UP gaat bovengenoemde punten uitwerken en meenemen in het actieplan voor 2018. De aanwezigen worden uitgenodigd hierin actief te participeren.

Vanuit de aanwezigen worden de volgende twee suggesties meegegeven voor de verdere uitwerking:

- organiseer een gezamenlijke sessie met de 6 verkenners. Er zitten nogal wat dwarsverbanden tussen de thema's van de verkenningen.
- vervang de term bodembescherming door het herstel van de bodem en geef het een prominentere plaats in het programma.